



Carl Martin Allwood är professor i psykologi vid Lunds universitet. Hans avhandling ligger inom kognitionspsykologi och hans forskningsområden inkluderar metakognition, dvs. realismen i bedömningar av korrektheten i egna och andras minnesprestationer, vittnespsykologi, vetenskapsstudier samt kulturella aspekter på mänskligt tänkande.

Barns minnesprestationer i rättsprocessen

av Carl Martin Allwood

BARN DELTAR ALLTMER i intervjuer och förhör i rättsliga sammanhang och det är därför allt viktigare att olika aktörer i rättsväsendet har en god förståelse av i vilken utsträckning de kan lita på barns vittnesmål. Två viktiga sammanhang gäller barns prestationer i intervjuer/förhör samt barns utpekande av gärningsmän i samband med vittneskonfrontationer. En annan viktig fråga rör hur aktörer i olika forensiska sammanhang vid värdering av korrektheten i barnets utsagor på bästa sätt kan utnyttja barnets egen bedömning av huruvida han eller hon korrekt kommer ihåg den aktuella händelsen. Den vittnespsykologiska forskningen om barns vittnesmål i forensiska sammanhang är i dagsläget aktiv i länder såsom USA, Storbritanien, Tyskland, Israel och Sverige. I denna artikel redovisas det aktuella forskningsläget när det gäller styrkor och svagheter i barns vittnesmål i de ovan beskrivna sammanhangen.

Den tidigare mer pessimistiska synen på värdet av barns vittnesmål håller på att ändras. Nyare forskning visar att barn i många sammanhang har bättre förmåga att ge värdefull information än vad man tidigare trott. Barns vittnesprestation har visat sig vara

beroende av vilken aspekt av minnesprestationen man talar om, på vilket sätt barnet intervjuas och hur vittneskonfrontationen är upplagd. Detta innebär att det är viktigt hur barnet uppfattar vilken uppgift det skall lösa och hur barnet uppfattar de inblandade vuxnas förväntningar. Värdet av barns vittnesmål bestäms alltså i hög utsträckning av hur välfungerande den större helhet är som utgörs av barnet och intervjuaren. I samband med nedanstående forskningsöversikt bör beaktas att resultaten i första hand gäller barn från västerländska kulturer och situationer där barnen intervjuats av vuxna från något så när samma kulturella bakgrund som de själva. Det är mer osäkert i vilken utsträckning resultaten gäller andra kulturer och sammanhang.

Minnesuppgifter och mått på minnesprestation

Barn får olika typer av frågor och uppgifter i den forensiska processen. De kan t.ex. få en öppen fråga att berätta allt de minns från händelseförloppet (öppen fri återgivningsfråga).

De kan också få en riktad fråga om ett visst specifikt innehåll, t.ex. "vilken färg hade flickans jacka?" (öppen riktad fråga). Vidare kan barnen få en riktad fråga med ett, två eller flera svarsalternativ givna. Alternativen kan t.ex. vara "blå eller röd" i samband med frågan "var flickans jacka blå eller röd?", men alternativen kan också vara "ja eller nej?" ("var jackan röd?").

För frågor med svarsalternativ kan ett, fler, eller inget alternativ vara rätt. Alla de ovan angivna typerna av frågor till barn förekommer i rättsprocessen. McGough och Warren (refererade i

Peterson & Grant 2001) redovisar t.ex. att 64% av alla frågor till barnoffer som intervjuades av "child protective services" var av "ja/nej" karaktär och 4% av frågorna hade andra typer av givna fleralternativssvar givna.

Annan forskning refererad i samma artikel visar samma sak och tyder på att ju yngre barnen är ju mer verkar ja/nej frågor dominera. Peterson och Grant refererar också forskning som visar att frågor med givna fleralternativssvar, även om de inte förekom så ofta, ändå efterfrågade information som var forensiskt kritisk för utredarna att få reda på.

Det är viktigt att skilja på två olika aspekter av minnesprestationen. Den första gäller *hur mycket* information (av all information som är möjlig att komma ihåg) som man faktiskt kommer ihåg (*fullständighet*). Den andra gäller hur stor andel av den information som man kommer ihåg som *är korrekt* i förhållande till den faktiska händelsen (*korrekthet*) (Koriat, Goldsmith, Schneider & Nakash-Dura 2001). Bägge dessa aspekter är viktiga i rättssammanhang. Om vittnet har en hög proportion rätt av vad som sägs är detta vittnesmål ändå kanske inte så nyttigt för rätten om vittnets redovisning är väldigt knapphändig.

Förhör och intervjuer

Forskning visar att när barn själva får välja vad de skall berätta så blir en högre andel av den rapporterade informationen korrekt, jämfört med när de måste besvara riktade frågor (Koriat m.fl.). Annan forskning visar att barn, allmänt sett, verkar minnas traumatiska erfarenheter

bättre än mer vardagliga.

När det gäller effekt av frågeformat är yngre (åtminstone under cirka 8 år) barns svar på öppna fria återgivningsfrågor ofta är mer sparsamma än vuxnas svar. Knapphändigheten i barns svar på öppna frågor kan vara ett skäl till att dessa frågor ofta inte används så mycket i samband med barns vittnesmål. T.ex. fann Lamb och hans kollegor (1996, refererad i Pipe, Lamb, Orbach & Esplin 2004) att denna typ av frågor bara utgjorde 2% av alla frågor i samband med att specialtränade ungdomsintervjuare utfrågade barn som var troliga offer för sexuella övergrepp.

Andra resultat visar dock att den återgivna informationen som svar på denna typ av frågor i allmänhet är lika, eller nästan lika, korrekt som vuxnas (Pipe m.fl. 2004). När lång tid förflutit sedan händelsen kan dock barns fria återgivning visa lägre korrekthet än vuxnas. I en studie hade vuxna 7% fel två år efter en bevitnad händelse medan motsvarande siffra för barnen var 20% (refererad i Koriat m.fl.). Detta resultat är relevant eftersom vittnen ofta förhörs lång tid efter den relevanta händelsen.

När det gäller fokuserade frågor och där den intervjuade pressas att ge ett svar (dvs. där fullständighetsaspekten är inte relevant) så leder detta till att sannolikheten för fel ökar både för 8–9-åringar, 11–12-åringar och för vuxna (Koriat m.fl.). Vidare visar forskningen att barn när de utfrågas om ett händelseförlopp och får frågor med flera svarsalternativ där man påpekat att inget av alternativen behövde vara rätt, ändå, i situationer när inget av alternativen var rätt, i högre utsträckning än vuxna valde ett alternativ (Peterson & Grant 2001). Åtminstone yngre

barns tendens att inte svara ”vet ej” verkar också vara större för frågor som besvaras med ”ja eller nej” än för riktade frågor som kräver mer substantiella svar. Men barns tendens att inte svara ”vet ej” i samma utsträckning som vuxna gäller även i andra sammanhang. Andra studier visar att lämplig träning kan få barn, så unga som 4 år, att på ett relevant sätt öka sina ”vet ej” svar.

Forskningen visar också att barn, i högre utsträckning än vuxna, är känsliga för social påverkan, t.ex. felaktig information, som ges mellan händelsen och den senare minnesframtagningen (Ceci & Bruck 1993). Detta gäller tydligare ju längre tillbaka i tiden den bevitnade händelsen ligger. Forskning tyder vidare på att barn är mer känsliga för social påverkan som kommer från vuxna, speciellt vuxna som i barnets ögon har god social status.

I en studie av Ceci, Ross och Toglia (1987) resulterade felaktig information från vuxna i mer felaktiga igenkänningar jämfört med vilseledande information från barn. I en studie med 12-åriga barn i Sverige fann vi själva dock ingen skillnad i effekt om informationen kom från en vuxen (”lärare på skolan”) eller från ett annat barn (”en klasskamrat”) (Allwood, Jonsson & Granhag 2005).

Det finns också forskning som visar att barn, om de intervjuas med en speciell intervjumetodik — den kognitiva intervjun — ger mer korrekt information i sina vittnesutsagor. Samtidigt sker dock ofta en viss ökning av felaktig information (Larsson, Granhag & Spjut 2003). Den kognitiva intervjun med barn innebär att man, förutom att först etablera god emotionell kontakt med barnet, i intervjuens början ber barnet att mentalt

försöka återetablera så mycket som möjligt av det konkreta upplevelsemässiga sammanhanget för händelsen, både vad gäller den konkreta fysiska miljön och det egna subjektiva tillståndet. Vidare instrueras barnen att berätta *allt* de påminner sig, även sådant som kan verka mindre viktigt.

Vittneskonfrontationer

Vid vittneskonfrontationer prövas om ett vittne bland ett antal andra personer (oftast minst sex) kan identifiera den misstänkte (målpersonen) som den person vittnet såg (eller hörde) på brottsplatsen. Ofta används fotografier istället för verkliga personer. I forsknings-sammanhang visas oftast först en kort film, som t.ex. visar ett butiksrån, och därefter får försöksdeltagarna försöka att identifiera rånaren i filmen (målpersonen) bland foton som inkluderar flera andra personer.

Vittneskonfrontationer kan arrangeras på olika sätt. I en form, *simultan vittneskonfrontation*, visas alla de personer som skall bedömas (figuranter) på samma gång. Här kan vittnet sägas ställas inför en riktad fråga med svarsalternativen givna och där alternativen ibland, men inte alltid, innehåller "rätt svar". I en annan form av vittneskonfrontation, *sekvenciell vittneskonfrontation*, visas figuranterna en efter en och vittnet får ta ställning till varje figurant separat. Fortfarande kanske inte någon av figuranterna är "rätt svar".

En tredje form av vittneskonfrontation är s.k. *elimineringskonfrontation*, vilken studerats i två versioner, snabb och långsam (Pozzulo & Lindsay 1999). I den snabba versionen får vittnet i uppgift att välja den figurant som *mest*

liknar den misstänkte och därefter, i fas 2, får vittnet bedöma om den person som valts ut i första fasen faktiskt är den person vittnet sett på brottsplatsen. I den långsamma versionen får vittnet först välja bort den figurant som är minst lik den misstänkte och sedan den som är minst lik den misstänkte av de återstående figuranterna, etc. I fas 2 beslutar sig vittnet för om den person som återstår efter fas 1 är den person vittnet sett på brottsplatsen.

Forskningen kring barns minnesprestationer i samband med simultana vittneskonfrontationer har bl a visat att även yngre barn (5 år) kan vara lika bra som vuxna på att peka ut den misstänkte i vittneskonfrontationer där denne finns med (*target-present*) men att de betydligt oftare än vuxna begår misstaget att peka ut någon av figuranterna i sådana vittneskonfrontationer där den misstänkte inte finns med (*target-absent*) (Pozzulo & Lindsay 1998, 1999). Detta liknar den ovan beskrivna tendensen hos barn att i högre utsträckning än vuxna ge svar på frågor med fler svaralternativ även när de vet att inget av alternativen behöver vara korrekt.

Vid sekventiella vittneskonfrontationer ökar skillnaderna mellan barn och vuxna när målpersonen inte finns med. Resultaten visar att vuxna ökar sin tendens att korrekt avfärda sådana vittneskonfrontationer medans barn tvärtom i högre utsträckning felaktigt identifierar en figurant (Pozzulo & Lindsay 1998). Detta antyder att barn ofta uppfattar ett indirekt tryck att identifiera någon av figuranterna.

Pozzulo och Lindsay (1999) försökte utveckla nya effektivare former av vittneskonfrontationer och fann att barns prestationer kunde förbättras

vid användande av elimineringskonfrontationer (beskrivna ovan). Detta gällde speciellt den snabba versionen, där 10–14 åriga barn i konfrontationer där målpersonen inte fanns bland figuranterna gjorde korrekta avfärdanden i nästan samma utsträckning som vuxna.

Barns tendens att svara även när de inte vet svaret är ett allmänt problem i samband med barns vittnesmål (både vid intervjuer och vid vittneskonfrontationer) och det behövs bättre förståelse om vilka förhållanden som påverkar denna tendens. Forskning behövs t.ex. kring vilka faktorer som påverkar om barn väljer att göra ett utpekande eller inte, och det är speciellt viktigt att öka förståelsen av under vilka förutsättningar barn tenderar att peka ut en figurant i situationer när det skulle vara korrekt att avstå.

Tilltro till egna minnesutsagor

Föutom att det är viktigt att barns händelseminnen eller utpekanden är korrekta så är det viktigt att det finns god realism i den grad av säkerhet (konfidens, tilltro) barnet känner och visar i samband med sin minnesutsaga. Med god realism i vittnets konfidens menas att det finns god samstämmighet mellan nivån på vittnets konfidens och vittnets tendens att ha rätt i sina utsagor (t.ex. sina utpekanden).

Om det t.ex. i en vittneskonfrontation finns fem personer (och vittnet därmed har 20% chans att slumpmässigt svara rätt) och vittnet alltid har rätt när hon säger "100% säker" och 20% rätt vid alla tillfällen hon uppger att hon känner sig "20% säker" (dvs. hon uppfattar att hon gissar) så är detta tecken på god realism i

personens konfidensbedömningar.

Realismen i vittnets konfidensnivå är viktig av minst två olika skäl. För det första har studier från USA visat att jurymedlemmar i sina ställningstaganden till vittnets utsagor i hög utsträckning utgår från vittnets visade konfidens (Cutler, Penrod & Stuve 1988). Den andra anledningen till att realismen i vittnets konfidens är viktig är att det verkar rimligt att den konfidens vittnet känner i samband med sin minnesbild påverkar hennes beslut om hon skall ställa upp och vittna i en rättegång eller inte, och om hon i ett vittnessammanhang skall förmedla ett mer eller mindre osäkert minne. Vidare påverkar vittnets konfidens hennes beslut när hon bestämmer sig för om hon skall göra ett utpekande i en vittneskonfrontation. I ett nytt projekt (*Barn som vittnen i rättssystemet*) som beviljats medel från Brottsoffermyndigheten har vi påbörjat studier som skall leda till förbättrad förståelse i dessa sammanhang.

Forskningen visar att vittnen genomsnittligt har en tendens till överkonfidens när det gäller sannolikheten att de minns rätt, dvs. de tror att de minns bättre än vad de faktiskt gör. Detta gäller både för vuxna och barn i samband med händelseminne och har visats för vuxna i samband med vittneskonfrontationer. I samband med händelseminne har vi visat att realismen i barns konfidensbedömningar är betydligt sämre än realismen i vuxnas (Allwood, Granhag & Jonsson, under tryckning; Allwood m.fl. 2005). Vad gäller könsskillnader i metakognitiv realism är våra resultat blandade. I en studie visade flickorna något mindre överkonfidens än pojkarna och i en studie fann vi ingen tydlig skillnad.

Realismen i vittnens konfidensbedömningar har visat sig vara beroende av olika yttre omständigheter. Exempel på sådana förhållanden är sikten på brottsplatsen, om vittnet vet att han eller hon senare kommer att få vittna om händelsen (eller om en viss persons utseende) och olika typer av händelser som sker mellan den bevittnade händelsen och vittnesmålet. Allwood m.fl. (2005) visade att nivån i 12-åriga barns konfidensbedömningar påverkas av *feedback* av både instämmande slag ("en klasskamrat gav samma svar som du") och av icke instämmande slag ("en klasskamrat gav ett annat svar än du"). Här verkar (12 åriga) barn skilja sig från vuxna vars konfidensbedömningar oftast visat sig påverkas (uppåt) av positiv feedback men inte påverkas så mycket av negativ feedback.

Det är i detta sammanhang också viktigt att lägga märke till att det finns stora skillnader mellan olika människor med avseende på realismen i deras tilltro till sina minnen. Även om den genomsnittliga tendensen är att människor är överkonfidenta så finns det ändå många människor som är underkonfidenta vad gäller sina minnens korrekthet. Det finns numera, i andra sammanhang än händelseminne, en hel del resultat som visar att realism i konfidensbedömningar är en relativt stabil personegenskap (se Jonsson & Allwood 2003 för 18 åringar). Däremot fattas fortfarande kunskaper om stabiliteten i realismen över tid i enskilda barns tilltro till sina minnesutsagor om händelser och personer. Detta är en viktig aspekt i samband med utvärdering av barns vittnesmål och vi planerar i det ovan nämnda projektet att analysera denna fråga.

Uppfattningar om barns minnesprestationer

Det är också av intresse att studera vad olika inblandade yrkesgrupper och anhöriga i den forensiska processen har för föreställningar om barns minne och barns tilltro till sina minnesutsagor. En studie gjord på 2000 norskar utvalda för att vara representativa för den norska befolkningen visade att deltagarnas uppfattningar om minnesfenomen inte alltid stämde med aktuella forskningsresultat (Magnussen m.fl. 2004). T.ex. visade lekmännen, i relation till konsensusåsikten i dagens minnesforskning, en övertro på små barns förmåga att komma ihåg händelser de upplevt jämfört med vuxnas förmåga. I projektet *Barn som vittnen i rättssystemet* planerar vi att undersöka vilka föreställningar olika aktörer (inklusive barnens anhöriga) i dagens svenska rättssystem har angående olika aspekter av barns minne, inklusive realismen i barns konfidensbedömningar i olika intervjusammanhang och för olika typer av intervjufrågor. Sådana föreställningar kan bland annat tänkas påverka hur olika aktörer behandlar barnen under intervjuer och vilken vikt de fäster vid barnens minnesutsagor.

★

DEN FORSKNING JAG beskrivit visar att barns minnesprestationer kan förbättras om de olika aktörer som intervjuar eller förhör barn i rättsprocessen gör detta på ett genomtänkt och forskningsgrundat sätt. Detta visar på betydelsen av att personer som intervjuar/förhör barn får relevant utbildning (och fortbildning) som motsvarar forskningens kunskapsläge. Det är

också önskvärt att personer som arbetar med barn i rättsväsendet i högre utsträckning än i dag får tillfälle till kontinuerligt reflekterande

över sitt intervjuande och större möjligheter att diskutera och delge sina erfarenheter muntligt eller skriftligt till kollegor och forskare.

★ Referenser

Allwood, C.M., Granhag, P.A., Jonsson A.C. (under tryckning) "Child witnesses' metamemory realism", *Scandinavian Journal of Psychology*.

Allwood, C.M., Jonsson, A.C., Granhag, P.A. (2005) "The effects of source and type of feedback on child witnesses' meta-memory accuracy", *Applied Cognitive Psychology* 19:331–344.

Ceci, S.J., & Bruck, M. (1993) "Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis", *Psychological Bulletin* 113:403–439.

Ceci, S.J., Ross, D., Toglia, M. (1987) "Age differences in suggestibility: Psycholegal implications", *Journal of Experimental Psychology: General* 117:38–49.

Cutler, B., Penrod, S.D., Stuve, T.E. (1988) "Juror decision making in eyewitness identification cases", *Law and Human Behavior* 12:41–55.

Jonsson, A.-C., Allwood, C.M. (2003) "Stability and variability in the realism of confidence judgments over time, content domain, and gender", *Personality and Individual Differences* 34:559–574.

Koriat, A., Goldsmith, M., Schneider, W., Nakash-Dura, M. (2001) "The credibility of children's testimony: Can children control the accuracy of their memory reports?", *Journal of Experimental Child Psychology* 79:405–437.

Larsson, A.S., Granhag, P.A., Spjut, E. (2003) "Children's recall and the cognitive interview: Do the positive effects hold over time?", *Applied Cognitive Psychology* 17:203–214.

Magnussen, S., Andersson, J., m.fl. (2004) "What people believe about memory", Opublicerat manuskript, Oslo universitet (insänt till tidskrift för publiceringsbedömning).

Peterson, C., Grant, M. (2001) "Forced choice: Are forensic interviewers asking the right questions?", *Canadian Journal of Behavioural Science* 33:118–127.

Pipe, M.-E., Lamb, M.E., Orbach, Y., Esplin, P.W. (2004) "Recent research on children's testimony about experienced and witnessed events", *Developmental Review* 24:440–468.

Pozzulo, J.D., Lindsay, R.C.L. (1998) "Identification accuracy of children versus adults: A metaanalysis", *Law and Human Behavior* 22:549–570.

Pozzulo, J.D., Lindsay, R.C.L. (1999) "Elimination lineups: An improved identification procedure for child witnesses", *Journal of Applied Psychology* 84:167–176.